

ZGODOVINA RAZISKOVANJA MATERIALNE KULTURE NA SLOVENSKEM

PO SLEDEH PRVIH ZAPISOV O MATERIALNI KULTURI

Ljudje in predmeti, njihova izdelava, raba, prilagajanje in izboljševanje, njihov pomen in sporočilnost so področja raziskav predmetnega sveta ali materialne kulture, ki zanima in privlači človeka že stoletja. Podobno velja za materialne dobrine same po sebi, ki so spodbujale in še danes spodbujajo želje, hrepenenje, sanjarjenje, pohlep, plenjenja in vojne, pa tudi prijateljstvo, mir, naklonjenost, ljubezen in spoštovanje. Materialna kultura je bila od najzgodnejših obdobj z zgodovine pomemben del sporazumevanja in sporočanja, nagovarjanja drugega in samoizražanja, pa tudi družbene stratifikacije, ločevanja, ocenjevanja in vrednotenja. Vse naštetu velja še danes in močno označuje tudi sodobne družbe (Tokarev 1972; Simmel 2005 [1900]; Hahn idr. 2015; Veblen 2020 [1899]).

V preteklosti so kronisti in pričevalci ob srečanjih s pripadniki različnih plemen, etničnih skupin in narodov pogosto poudarili razlike v njihovih najvidnejših in najbolj povednih značilnostih: telesnih, to je fizičnih lastnostih, zunanjem videzu in urejenosti. Poročali so tudi o njihovem materialnem okolju: kako so druga plemena in ljudstva živela, kakšna so bila njihova naselja in hiše, kako so imela opremljene domove, kakšni so bili njihova obleka, nakit in orožje.

Grški in rimski zgodovinarji so poleg poročanja o Gotih, Langobardih in Frankih, pisali tudi o Slovanih. Prokopij iz Cezareje je v 6. stoletju opisoval življenje Slovanov, pisal je o njihovih naselbinah in domovih. Zapisal je, da so živeli v pravokotnih kočah – polzemljankah, velikih od 12 do 20 kvadratnih metrov. Koče Slovanov so stale v težko dostopnih gozdovih, ob rekah in jezerih. Stene domovanj so bile pletene iz vej in zmazane z ilovico. Slovanski domovi so bile enocelične hiše, v edinem bivalnem prostoru je bila postavljena peč za gretje in kuhanje, iz tega prostora je vodilo več izhodov, ki so služili tudi zračenju prenapolnjenih bivališč (Grafenauer 1978: 266). Ko je pisal o Antih, je Prokopij zapisal, da so

visoke rasti in krepke postave, polt jim ni preveč svetla, lasje ne plavi, pa tudi ne povsem črni, marveč rusasti. Žive v trdih razmerah in zanemarjeni, prav kakor Masageti,¹ in zmeraj so polni umazanije. Niti najmanj niso hudobni ali pokvarjeni. (Grafenauer 1978: 264)

Že najstarejši ohranjeni zapisi o materialni kulturi Slovanov govorijo o pomenu predmetnega sveta za razumevanje njihovega življenja in kulture, pa tudi o pomenu predmetov in celotnega materialnega sveta za vrednotenje posameznikov in ljudstev, ki je pogosto povezano s primerjanjem in tekmovanjem med njimi. Predmetni svet mnogokrat služi povzdigovanju lastne skupnosti, njenega razvoja in kulture nad drugimi (Buchli 2002: 7).

Zanimanje za materialno kulturo posamičnih ljudstev in njeni opisi so bili v antiki in v srednjem veku povezani predvsem z zapisi tedanjih zgodovinarjev o prelomnih dogodkih, npr. bitkah z Goti, Langobardi in Slovani, pa tudi s poročili vizitatorjev, ki so v imenu vladarjev ali cerkvene gospode obiskovali oblastem podrejena področja. Poleg opisov družbenih in političnih razmer so v vizitacijah ohranjeni opisi življenjskih razmer in materialne kulture evropskih prebivalcev, tudi prebivalcev slovenskega ozemlja.

Za obdobje poznega srednjega veka so za naše ozemlje pomembni opisi Paola Santonina (Paulus Santoninus, ok. 1440–ok. 1508–1510), kanclerja oglejskega patriarha, ki je v letih 1485 do 1487 trikrat obiskal slovensko ozemlje ter v svojih popotnih dnevnikih nazorno opisal življenje ljudi. Na vizitacijskih potovanjih

je spremljal škofa Petra Carlija, ki je ugotavljal škodo na južnem Štajerskem, Kranjskem in Koroškem po turških vpadih in blagoslavljal oskrunjene cerkve. Poleg uradnih dokumentov za oglejskega patriarha je Santonino pisal tudi popotni dnevnik, t. i. itinerarij, ki vsebuje številne pomembne podatke, opise zanimivosti in dogodkov s slovenskega ozemlja.²

Itinerarij je Santonino uredil v treh zvezkih, za vsako potovanje posebej. Na prvem potovanju v jeseni leta 1485 je s škofom in njegovim spremstvom obiskal vzhodno Tirolsko in kraje v dolini reke Drave. Na drugem potovanju, ki so ga začeli konec poletja in končali v začetku oktobra 1486, pa so obiskali avstrijsko Koroško, tedanjo deželo Kranjsko (Škofja Loka, Kranj, Tržič, Kobarid, Tolmin in Bovec). Na tretjem potovanju spomladi leta 1487 so potovali predvsem po krajih na južnem Štajerskem (Slovenske Konjice, Poljčane, Loče, Makole, Studenice, grad Štatenberg, Ptuj in Ptujška gora, Rogatec, Slovenska Bistrica, Fram, Slivnica, Hoče idr.). Santoninov popotni dnevnik je izredno pomemben za razumevanje življenja in materialne kulture na Slovenskem v 15. stoletju, ker za ta čas ni poznan noben drug natančen opis. Kot razgledan izobraženec tiste dobe Santonino ni opisoval le naravnih danosti in družbenih značilnosti obiskanih pokrajin in krajev, temveč tudi stanovanjske in higienske razmere, ponudbo in opremljenost gostišč, hrano, pijačo, obleko, šege, glasbo, ples in glasbila ter oblike preživljanja prostega časa. V zapiskih so omenjene tudi zgodovinske in krajevne znamenitosti ter pomembne osebe, ki jih je srečal in spoznal na poti. Za raziskave materialne kulture so pomembni predvsem njegovi natančni opisi hrane, ki so jo zaužili v posamičnih krajih. O hrani, ki so jim jo postregli na gradu Bekštanj na Koroškem, je v popotni dnevnik zapisal:

Za prvo jed smo imeli dva pitana kopuna, dušena v lastnem soku; bila sta tako tolsta, da bi človek pomislil: saj sta brez kosti! Druga je bil zajec s pečenimi piščanci in govejo ledveno pečenko. Za tretjo jed so prinesli repo z ocvirki, imenitno pripravljeno, za četrto meso mladega medveda v poprovi omaki, za peto kolače iz jajc in mleka, pečene v ponvi in obarvane z žafranom ter s svinjsko mastjo in začimbami polite in zabeljene, za šesto zajčje meso, kose

piščancev in kurja jetrca, kuhana v krvi iz zajčje in kurje krvi z raznimi začimbami in malce kisa. Tej jedi so rekli »meso v temi«, tako je črna. Za sedmo proso, kuhano v mastni mesni juhi, s katero so postregli v široki, sijoči skledi, na vrh pa veliko tolstih prepelic. Za konec so gostom postregli s skledo smetane: vsem je šla v slast, posebno gospodu škofu, ki se je pred drugimi dobro založil z njo. (Santonino 1991: 60)

Santoninovo zanimanje za vsakdanjik prebivalstva na Slovenskem, predvsem za bivalne razmere, naselja, gospodarstvo in prehrano več kot dve stoletji ni imelo sledilca. Šele ob koncu 17. stoletja je podobno zanimanje najti pri Janezu Vajkardu Valvasorju, v njegovih besedilih o deželi Kranjski. Tako kakor je navdušenje humanističnega misleca Santonina nad zanimivostmi dežele in njenih prebivalcev spodbudilo nastanek njegovih popotnih dnevnikov, tako sta tudi delo plemiča Valvasorja spodbujali miselnost humanističnih razumnikov in njihovo zanimanje za naravne in kulturne posebnosti dežel ter njihovega prebivalstva.

V sloviti *Slavi vojvodine Kranjske (Die Ehre Dess Hertzogthums Crain, 1689)*³ je kot na Kranjskem živeč plemič pisal o njenih posebnostih, pa tudi o šegah in navadah prebivalcev, o noši, bivališčih in prehrani. Iz pisanja je razbrati, da ga pri tem ni vodilo le raziskovalno zanimanje, ampak tudi ljubezen do svoje dežele. Valvasor je nazorno in še za današnje raziskovalce zanimivo opisal regionalne razlike v noši na Slovenskem in primerjal različne pokrajinske tipe oblačil. O noši žensk na Gorenjskem je zapisal:

Ženske nosijo na glavi tako imenovane peče. To so lahne tančice, narejene iz drobne tkane niti in tankega platna. Skozi platno potegnejo ponekod z iglo niti, da bi peče ostale čisto nabrane; dolge so približno poldrugi vatel. Platno ali pečo na glavi tako spretno zložé, da je na sredi videti, kakor bi zgoraj bilo čisto drugi platno. [...] Nato oblečejo životnik in nanj prišito krilo, čeznje pa moder, štiri prste širok pas. Ti pasovi so nalašč v ta namen tkani, so zelo debeli in trdi. Nato denejo čez to še drugi pas iz železa (sklepanec) ali pa iz medi tako, da sega krilo prav visoko nad želodec, kjer je nanj prišit životnik. Životniki

Upodobitev noše na Kočevskem (Valvasor 1978: 127).

so iz raznega navadnega blaga, prav tako krila, le da so le-ta drugačne barve ali pa iz črnega platna. Navadno si zavežejo okoli vratu bel platnen robček, tudi poleti, tedaj nosijo namesto krila halo iz belega ali črnega platna: Nogavice so jim večinoma rdeče ali bele, a hodijo v čevljih, ponekod v belih škornjih. Pozimi tičijo v kratkih kožuhih. (Valvasor 1978: 114)

Bogati so njegovi opisi šeg, krajev in dejavnosti prebivalcev, v katerih lahko razberemo tudi podobo tedanje materialne kulture:

Ti Uskoki ali Vlahi prebivajo na Srednjem Kranjskem, t. j. v tretji petini, in imajo zlasti pri Pobrežju, Vinici in tamkaj velike vasi, v hribih pri Žumberku pa večinoma posamezne hiše in pri vsaki vinograd, veliko sadnega drevja in polja. V vsaki hiši stanuje najmanj skupno tri, štiri ali celo pet družin in torej cel kup otrok, vendar pa en sam gospodar in ena gospodinja. Gospodar je najstarejši mož, če je za to sposoben, gospodinja pa je žena najmlajšega poročenega brata ali strica. Tema dvema moro biti vsi drugi poslušni in opravljati hišna dela. (Valvasor 1978: 123)

Valvasorjevo zanimanje za materialno kulturo prebivalstva na Kranjskem je bilo povezano predvsem z njegovim iskanjem posebnosti življenja na Kranjskem, ki so ločile njeno prebivalstvo od sosednjih, tujih ozemelj.

S krepitevijo vloge meščanstva konec 18. stoletja, njegovim prizadevanjem pri raziskovanju in objavljanju znanstvenih ter poljudnih besedil so postala pomembna še nekatera druga vprašanja – predvsem kako izboljšati življenjske razmere večinskega prebivalstva, pospešiti razvoj kmetijstva, obrti in drugih gospodarskih panog in kako izobraziti preprostega kmečkega človeka. Vse to pa je bilo seveda povezano tudi s preučevanjem in poznavanjem predmetnega sveta. Tako so se slovenski razsvetljenci, podobno kot tudi nekateri sočasni evropski izobraženci, v okviru tedaj cvetoče statistične vede ukvarjali z uvajanjem novosti v kmetijstvo. Marko Pohlin je v delu *Kmetam sa potrebo inu pomozh* (Dunaj 1789) pisal o izboljšavah v kmetijstvu in uvajanju nekaterih novih kulturnih rastlin, tudi o krompirju. Hvalil je njegovo vsestransko uporabo, odpornost in zanesljiv pridelek. Po zapisu navodil za pripravo kruha in škroba iz krompirja ter uporabnosti krompirja za živinsko krmo je sledilo opozorilo, ki morda najbolje ponazarja pomisleke in strahove tedanjih ljudi v zvezi s krompirjem. Menil je namreč, da je njegovo prepogosto uživanje zdravju škodljivo, zlasti če raste na vlažnih legah ali je bilo zelo mokrotno leto. Zato je bralcem kot učen mož priporočil, naj ga jedo le dvakrat na teden, pogostejše uživanje utegne škoditi (več Godina Golija 1998b, 2011).

Med razsvetljenskimi pisci je materialno kulturo obravnaval tudi Anton Tomaž Linhart. V *Poskusu zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije* (*Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs*, 1788–1791) je podobno kot omenjena predhodnika obravnaval tudi materialno kulturo. Pisal je o hiši in hišni opremi, o prehrani, obleki, lovu in živinoreji, poljedelstvu, rudarstvu, obrti in umetnosti ter v 21. knjigi tudi o trgovini. O hrani je zapisal, da so poznali na Kranjskem podobne obroke kakor drugi Slovani: kosilo, južino, malico in večerjo. Med najpomembnejša živila prednikov Slovencev je uvrstil mleko, moko, kruh in na kmetijah pripravljeno pijačo kvas. Slavnostne gostije so imenovali pir, iz te besede po Linhartovem mnenju izvira tudi

beseda pirh za velikonočno jajce. Natančno je opisal tudi dele moške in ženske obleke ter različne vrste pokrival, ki so jih nosile Kranjice (peče, avbe, okrašene in vezene čepice - šapke in parte).

Za razumevanje in poznavanje materialne kulture Slovencev v poznem 18. stoletju in na začetku 19. stoletja je pomembno delo razsvetljskega pisca in pesnika Valentina Vodnika. Vodnik je zlasti v zvezkih *Velike pratike* ali *Kalendarja* in *Male pratike*, ki ju je izdajal med letoma 1795 in 1806, zapisal podatke o kmečkih in gospodinjskih opravilih, o konzerviranju hrane, pridelkih in živilih, obrti in sejnih na Kranjskem. Zbiral in zapisoval je imena fajfarskega orodja in fužinarskega izrazja na Bohinjskem, vendar tega gradiva ni nikoli objavil. Za raziskovalce prehrane so najpomembnejše njegove *Kuharske bukve* (1799). V tej prvi kuharski knjigi v slovenskem jeziku je navedenih precej zanimivosti o materialni kulturi Slovencev, predvsem o tedanjih poimenovanjih jedi in kuhinjskih pripomočkov ter njihovi rabi. Vodnik je posredno pisal tudi o hišni opremi in tedaj znanem predmetnem svetu:

Pri sadju inu kislinah je potrebna ali srebrna ali lesen žlica in posoda. Drugi metali bodo od kislob razjedeni inu zdravju škodujejo [...] Ogenj naj bo čist brez dima, da se jed ne prismoji [...] Goreča mast se ne ugasne z vodo, ampak s soljo, ali s pokrivanjem inu zadušenjem [...] Voda naj bo snažna, čista in mehka. Studenec ima trdo, štirne mehko vodo [...] Sol ima biti čista. Če je bolj nesnage polna, rajši mokra postane ob mehkiem vremeni. Morska črna sol je narbolj slana. Bela manj, kuhana sol narmanj; te je treba več dati [...] Kvas napenja stvari, v katere ga denemo; skozi to napenjanje ali kvašenje dobi stvar eno vinu podobno bitnost; kadar gre delje, postane kisloba, inu kadar predaleč pride, je gniloba [...] Dišavo imenujemo vse, kar lep duh jedem da. Ene dišave so domače, kakor: žajbelj, peteršilj, majaron, vrtnine. Druge so štacunske, pridejo iz zunanjih dežel [...] Domače dišave so bolj zdrave in narbolj gospodinjske. (Vodnik 2011 [1842]: 113, 115)

Med razsvetlenci, ki so najbolj sistematično opisovali življenje Slovencev, tudi njihovo materialno kulturo, je bil Balthasar Hacquet (?1739–1815) z obsežnim delom *Abbildung und Beschreibung der*

südwest- und Östlichen Venden, Illyrer und Slaven (Upodobitev in opis jugozahodnih in vzhodnih Vendov, Ilirov in Slovanov, 1801–1808). Nastalo je na osnovi bogatega gradiva, ki ga je pridobil na terenu z opazovanjem, s pogovori ali pa so mu ga posredovali izobraženi domačini (Fikfak 2003: 38). Življenje Slovencev je predstavljeno v prvem zvezku, kjer so opisani Ziljani, Kranjci, Istrani, in v drugem, kjer je pisal o Japodih, Dolenjcih, Vipavcih in Kočevarjih. Za hrano pri Slovencih je zapisal, da je v primerjavi s hrano na sosednjih ozemljih slaba, omenil je tudi, da na Dolenjskem dajejo prednosti opravihom v vinogradih pred tistimi na poljih, zato jim hrane pogosto primanjkuje (Hacquet 1801–1808, 2: 65–66). Bolj naklonjen do Slovencev je bil pri opisu prebivalstva na Kranjskem: »To visoko in dobro raščeno ljudstvo, pri katerem je ženska bela z najlepšo rdečico, obdarjena povečini s črnimi lasmi in očmi, živi veselo in zadovoljno z rastlinsko hrano« (Hacquet 1801–1808, 1: 20). Med prazničnimi jedmi je omenil kolač in potico. Kranjci živijo stalno v čistem gorskem zraku, voda spod snežnikov je njihova vsakdanja pijača. Med živili v prehrani so bili pomembni ajdova moka, žganci, ržen kruh, kisel kapus in kislja repa. Hiše so bile lesene, le na ravnini tudi kamnite. Med prvinam materialne kulture na Kranjskem je opisal tudi nošo in slovenska poimenovanja posamičnih oblačilnih kosov. Med pomembnimi obrtni na Kranjskem je navedel rudarstvo, izdelavo mezlanke, sit, slamnikov, žebeljev ter drugih železnih in jeklenih izdelkov. Podobno zasnovani, le nekoliko krajši, so opisi Istranov, Kraševcev in Vipavcev. Pri Vipavcih je kot pogosta hrana omenjena polenta, kot pomembni dejavnosti pa vinogradništvo in sadjarstvo. Nekoliko obširneje je pisal o Dolenjcih. Pridnost, ki jo je omenil Valvasor, se je že čisto izpridila in njihova delovna vnema je majhna. Na Dolenjskem se prebivalci ukvarjajo s tovarništvom, ladjarstvom, železarstvom in suho robo, pomembno je tudi vinogradništvo s prodajo vina, oboje povezano z razširjenim pijančevanjem. Podrobno je opisal dolenjsko nošo in nekatere šege življenjskega kroga.

Prvi zvezek *Abbildung und Beschreibung...* je v celoti namenjen opisu vsakdanjega in prazničnega življenja Slovencev. Hacquet je bil tudi prvi pisec, ki jih je primerjal s sosednjimi Slovani. Že Jernej Kopitar ga je označil za začetnika etnološkega pisanja pri

Upodobitev Ziljanke (Hacquet 1801).

Slovincih, Leopold Schmidt pa ga je v pregledu razvoja etnologije v avstrijskih deželah označil kot očeta vede, imenovane *Völkerkunde* ali etnologija (Novak 1986: 123).

Sredi 19. stoletja je bilo v nacionalno prebujajoči se Evropi pomembno miselno gibanje romantika; vplivalo je tudi na razvoj etnologije in interes za materialno kulturo. Narodno buditeljsko gibanje se je tesno povezal z etnološkimi prizadevanji za zbiranje in preučevanje ljudske kulture, tudi materialne. Zanimanje za t. i. narodno blago je bilo med slovenskimi izobrazenci živahno

– k zbiranju so vabili Stanko Vraz, Jernej Kopitar, Jožef Košič in poljski pregnanec na slovensko ozemlje Emil Korytko. Posebej so spodbujali zbiranje ljudskih pesmi, ki so jih cenili kot vrhunec ljudske ustvarjalnosti, manj jih je zanimal način življenja. Kljub temu najdemo tudi pri njih zanimive podatke o materialni kulturi.

Stanko Vraz je v delu *Put u gornje strane* (1841) pisal o hrani, noši, poljedelstvu, trgovini z vinom in krošnjarjenju v Beli krajini, tudi pri Uskokih (Dular 1986: 29), v delu *Geo-, ethno-, und topographische Uebersicht der Slaven in Steiermark* (Geo-, etno- in topografski pregled Slovanov na Štajerskem, 1838) pa je podal krajše opise kmečkih hiš, prehrane in gospodarstva na Štajerskem. Podrobneje je opisal kmečke noše, omenjal je razločke med vsakdanjo in praznično obleko večinskega prebivalstva ter regionalne posebnosti v noši, tudi v primerjavi s sosednjimi ozemlji (Novak 1986: 140). Ko je pisal o ženski praznični noši v severovzhodni Sloveniji, je zapisal, da so ženske leta 1840 ob nedeljah hodile v cerkev v svili in žametu, medtem ko so se nekoliko prej, tj. še pred desetletjema, oblačile v belo platno. Bela oblačila so lahko tedaj, po Vrazu, našli le še v Prekmurju. Pisal je o odnosu do čistoče, o vzdrževanju oblačil in obutve, zlasti za nedelje in praznike, pa tudi o bistvenih razlikah med štajersko moško in žensko nedeljsko nošo, ki se ni ločila le po krojih, temveč tudi po rabi boljših tekstilnih materialov. Tako so npr. ženske na Štajerskem ob nedeljah nosile rokavce iz perkala in špenzerje iz svile, za delavnike pa rokavce iz platna in špenzerje iz navadnega blaga. Pri moških pa je bila najvidnejša razlika v hlačah in telovniku: ob delavnikih so nosili hlače iz navadnega platna in telovnike iz sukna ali cajga, za nedelje in praznike pa hlače iz boljšega platna ali irhaste hlače ter svilene telovnike (Baš A. 1987: 34, 172).

Za raziskovalce materialne kulture Slovencev je pomembno delo Jožefa Košiča (1788–1867). V podrobnem delu *O prekmurskih Slovencih na Ogrskem* (izv. A Magyar Országí Vendus-Tótokról/O vendskih Totih v ogrski državi, 1824) ter poljudnejšem delu *Zobrisani Sloven i Slovenka med Müro i Rábov*, ki je nastajalo med letoma 1845 do 1848, je predstavil tudi nekatere značilnosti njihove materialne kulture. Pisal je o kmetijstvu, obrti, bivalni kulturi, prehrani in noši na skrajnem severovzhodnem delu slovenskega

etničnega prostora. Za 20. leta 19. stoletja je o vsakdanjih jedilnih obrokih Slovencev, ki so živeli ob Muri in Rabi, nazorno predstavil, kaj so jedli: poleti kumare s smetano in česnom ali s slanino zabeljeno solato, v drugih mesecih, ko ni bilo mnogo sveže zelenjave, pa so bili za njihovo prehrano pomembni predvsem kisl zelje, repa, leča, fižol, od žit pa ajda, koruza, ječmen in proso. Zelo pomembne so bile nekatere pečene močnate jedi, žganci, kaše in močniki. Boljši kruh so pekli le v ravninskem predelu pokrajine, drugod je moke za kruh primanjkovalo, zato so ga pekli iz mešanice ovsene, ajdove in koruzne moke, ki so ji dodajali tropine in mlete koruzne storže (Košič 1992 [1824]: 28). Pri obravnavi bivališč je pisal tudi o graditvi hiš. Nazorno je opisal njene dele, npr. klet, hlev, kamro in sobe:

Sobe (v hribih le ena) so dolge in prostorne, toda ne visoke in temne, kljub trem, štirim majhnim oknom, ki jih najdemo predvsem v novejših hišah premožnejših gospodarjev (starejše hiše imajo še predalna okna ali pa namesto njih, premikajoče deske), da se sedaj pri peči tudi ob belem dnevu komaj vidijo. V njih je razen velike pustote komaj kaj videti; nekaj umazanih loncev, dve-tri ogromne skleda, dva-tri vrča in eno največ dve stari, grdi postelji brez zglavnika in odeje, največkrat pokrito z umazano rjuho ali pa, neobljeno mizo v kotu sobe, ob njej na dveh straneh ob zidu pa mogočne klopi – to je vse njihovo pohištvo; stol z naslonjalom je že luksuz pri Slovencih v hribih. V takšnih sobah je nevelika štirioglata peč z ravnim zgornjim delom, pred njeno odprtino je ognjišče in okrog njega močne klopi na katerih pozimi spijo sinovi. Torej v tej sobi pečejo in kuhajo, zato so stene več ali manj umazane od dima pa tudi od trsk, s katerimi si svetijo namesto sveč. (Košič 1992: 25)

Med zbiralci ljudskega blaga, tudi podatkov o materialni kulturi na Dolenjskem, je bil pisatelj Janez Trdina, ki je v literarnih delih, predvsem pa v 27-ih rokopisnih knjižicah,⁴ zbral in ohranil mnogo podatkov o prehrani, noši, bivalni kulturi in gospodarstvu Dolenjcev. Posebej pozoren je bil na njihov značaj, družbeno in duhovno življenje ter skoraj na znanstveni način zbral gradivo, kot

je zapisal sam, o etnognoziji Dolenjcev, ki jo je razumel kot vedo o ljudstvu in o spoznavanju naroda, kar je bilo blizu pojmovanju nalog narodopisja. Iz krajših zapisov je Trdina nameraval sestaviti etnografski opis dolenjskega ljudstva, a ga ni uresničil.

Dolenjci so se mu zdeli od tujih vplivov najmanj pokvarjeni del slovenskega naroda, ki ga je opazoval ne le z romantičnim občudovanjem, ampak tudi z razsvetljenskim kritičnim očesom in poučevanjem o napakah. V knjižicah so navedeni kratki opisi o bivalnih razmerah, za katere Dolenjci niso kaj dosti skrbeli. V obravnavi gospodarstva sta omenjena pomen kmetijstva, krošnjarstva in obrti ter opozorilo na težko življenje kmetov zaradi majhnih in razdrobljenih kmetij. Natančnejši so opisi noše in prehrane Dolenjcev. Podrobno je opisal ženska praznična in vsakdanja oblačila ter pogrjal vdor industrijskega blaga v oblačenje, ki kazi podobo Dolenjcev. Hrana je bila na Dolenjskem izrazito povezana s kmetovanjem, v njej je videl temelj gmotne kulture; nekdanj so bili steber hrane Dolenjcev zabeljeni žganci in poštegana kaša, mleko in mlečne jedi, v takratni hrani pa je bil pomemben le še krompir. Omenil je pomen kisle repe in zelja ter različnih zmesi okopavin in stročnic. V knjižicah so omenjeni tudi Belokranjci, ljubitelji mesa in mojstri priprave kozlovine na ražnju ter ljubitelji koruznega kruha, ki ga na Dolenjskem niso pripravljali. Trdina je bil kritičen do razsipnosti in nepreudarnosti pri prehrani, kajti na Dolenjskem so jedi preveč belili in zaloge mesa po kolinah so prehitro pošle. Zelo kritični so njegovi zapisi o čezmernem pitju Dolenjcev in pijančevanju.

Čedalje bolj navadno je tod da morajo goniti otroci starše iz krčem. Deco jemlje brezvestni čača s sabo in pijančuje z njo pozno v trdo noč, dokler ga ne prisilijo radi zaspanosti, da gre z njimi domu. Če daje kak otrok prav 'kunštove' odgovore v krčmi gostom, mu vsi ploskajo in starše blagrujejo. Včasih pa se puste otroci doma, toda sami, baba pije z dedcem, ali rada (kar večji del) ali nerada. Če bi šla domu, bi jo mož brez dvoma nabunkal. Med te otroci delajo kar hočejo, trpe lakoto, gredo krast, razbijat, pretepat se, kavsat etc in gredo brez molitev spat, kamor je. (Trdina 1987, 1: 203)

Trdina je bil predvsem pisatelj in ne narodopisec, vendar je njegovo raziskovalno in zbirateljsko delo izjemno pomembno za poznavanje življenja na slovenskem podeželju, v trgih in v Novem mestu v drugi polovici 19. stoletja. Njegovo pisanje je bilo odmaknjeno od tedaj uveljavljene znanstvene paradigme, odlikuje pa ga avtoreferenčnost in opisovanje konkretnega (Fikfak 1999: 209).

Če sklenemo: zanimanje za materialno kulturo je bilo izpričano že v najstarejših, tj. antičnih besedilih o življenju etničnih skupnosti. Oblikovalo se je predvsem v tedanjem zgodovinopisju. Z nastankom nekaterih humanističnih znanosti – arheologije, antropologije in narodopisja/etnologije – se je povečalo zanimanje za sistematično zbiranje predmetov in drugih materialnih preostankov. Te so razumeli kot dokaz o enkratnosti kultur, človeškem znanju, napredku in ustvarjalnosti, pa tudi o estetskem čutu, umetniških vzgibih in sposobnostih etničnih skupin (Schippers 2002: 127). Predmeti naj bi dokazovali harmonično in organično življenje skupnosti ter povezanost predmetov in ljudi v obdobju pred industrializacijo ter urbanizacijo podeželja, ki se je v Evropi v 19. stoletju zaradi naglega gospodarskega razvoja in preseljevanja prebivalstva v mesta vedno bolj spreminjalo. Zato so se narodopisci zanimali zlasti za predmete, povezane s kmečkim življenjem, ki so jih razumeli kot materialne preostanke nepokvarjene ljudske ustvarjalnosti in samobitnosti. Njihovo zanimanje je bilo sprva usmerjeno v zbiranje in preučevanje predmetov, ki niso bili množični, temveč so imeli zaradi estetske in drugih funkcij, npr. nacionalne in simbolne, poseben pomen (Makarovič G. 1991a: 127; Anttonen 2005: 13). Deli noše, praznične in vsakdanje jedi, skrinje in drugo pohištvo niso bili le pričevalci znanja in ustvarjalnosti preprostega, večinsko kmečkega prebivalstva, temveč tudi enkratnosti kultur posamičnih narodov; posebej je bilo to pomembno za slovanske narode, ki so imeli v tedanji Evropi zanemarljivo in podrejeno vlogo. Iskanje nacionalne identitete in njena potrditev sta bili tedanjim raziskovalcem ljudske kulture skupni motiv (Fikfak 1999: 210). Z zbranimi predmeti, njihovim preučevanjem in razstavljanjem so narodopisci 19. stoletja dokazovali nacionalno in regionalno identiteto, bogastvo različnih kultur ter kulturne razlike med etničnimi skupinami.

ZNANSTVENO UTEMELJENI PRISTOPI K RAZISKOVANJU MATERIALNE KULTURE

V slovenski etnologiji pred delovanjem Matije Murka ni bilo poglobljenih besedil o znanstvenih izhodiščih in potrebah raziskovanja materialne kulture, ta je bila le deloma obravnavana v opisih ljudske kulture Slovencev. Kljub živahnemu delovanju pri zbiranju ljudskega blaga so se v 19. stoletju prvi narodopisci zanimali zlasti za ljudske pesmi, šege in verovanje. Podobno kot pri nekaterih drugih evropskih narodih se je etnološko znanstveno delovanje začelo oblikovati z raziskovanjem nekaterih filologov (Kremenšek 1978, 1983; Novak 1986; Fikfak 1999; Slavec Gradišnik 2000), posebej Matije Murka in Karla Štreklja, ki sta bila visokošolska profesorja na univerzi v Gradcu.

Matija Murko se je že kot srednješolec in študent zanimal za slovanske starožitnosti, pritegnile so ga tudi analize povezav med predmeti in jezikom, kot jih je utemeljil Rudolf Meringer (Novak 1986: 245). Leta 1894 in 1895 je Murko sestavil slovensko etnografsko bibliografijo in na osnovi dobrega poznavanja del o etnografiji Slovencev ter zanimanja za to raziskovalno področje napisal tudi besedilo o obisku češko-slovanske narodopisne razstave v Pragi leta 1895. O dogodku je poročal v nemškem jeziku in v slovenskem besedilu »Narodopisna razstava češkoslovanska v Pragi l. 1895«, ki je bilo objavljeno v *Letopisu Matice slovenske* (Murko 1896). Zlasti v sklepnem poglavju z naslovom Nauki za Slovence je poudaril pomen zbiranja materialne kulture – gradiva o stavbah, ki jih je treba opisati, skicirati, fotografirati in slikati, o posodi, orodjih, igračah in umetno obrtnih izdelkih. Murko je poudaril potrebo po slovenskem narodopisnem muzeju, ki bi predstavljal preteklo, pa tudi sodobno kulturo slovenskega naroda (nav. delo: 137). Njegovo delovanje in druženje z Rudolfom Meringerjem na graški univerzi sta pomembno vplivala na njegove raziskave materialne kulture z jezikoslovnega in narodopisnega izhodišča. Murko je izdal študijo o zgodovini ljudske hiše pri južnih Slovanih »Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen« (K zgodovini ljudske hiše pri Južnih Slovanih, Murko 1905–1906), v kateri je pokazal odlično poznavanje predmeta in slovanske literature o tem. V delu

je omenil lastne terenske raziskave stavbarstva na Pohorju, v Savinjskih in vzhodnih Julijskih Alpah, v Slovenskih goricah in na južnem pobočju Karavank. Posebej je obravnaval vprašanje kuhe in kuhinjskega prostora ter poimenovanje predmetov in pojmov, povezanih s to tematiko v slovenskih pokrajinah. V tej študiji je podrobno pisal o dimnici in o drugih prostorih v hiši, obravnaval je tudi dodatne stavbe na podeželju, npr. pastirske stanove in staje.

Na Murkovo oblikovanje etnološkega raziskovalnega dela je vplivala graška šola Wörter und Sachen (»besede in reči«), ki je uvedla pionirske raziskave na presečiščih jezikoslovja in etnologije, zlasti z raziskavami miselnih kategorij jezika v povezavi z materialnim svetom predmetov (Kremenšek 1978, 1983; Novak 1986; Fikfak 1999; Slavec Gradišnik 2000; Stanonik 2017). Njeni ustanovitelji, predvsem Rudolf Meringer in Hugo Schuchard, so, kakor je poznano, opazno usmerili tudi delo Matije Murka. Njihov izvirni prispevek je, da so v raziskavah materialne kulture uspešno in navdihujoče združevali arhivske in literarne vire z empiričnimi terenskimi podatki o predmetnem svetu. Raziskovalci te usmeritve so v celoto povezovali raznovrstno, tedaj znano poznavanje o materialni kulturi, ki je bilo izoblikovano s terenskim raziskovanjem, v muzejih, pri zbiralcih predmetov in univerzitetnih profesorjih s področja jezikoslovja (Schippers 2002: 128).

Zanimanje za materialno kulturo je bilo ob prelomu 19. v 20. stoletje izpričano tudi v monumentalnem delu *Avstro-ogrška monarhija v besedi in podobi* (*Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, 1885–1902), ki je nastajalo na pobudo prestolonaslednika nadvojvode Rudolfa skoraj dve desetletji. Avtorji te enciklopedične zbirke so v svojih prispevkih skušali izhajati iz znanstvenih izhodišč tedaj poznane vede etnografije, ki naj bi bila osnova za poznavanje in vrednotenje v monarhiji živečih ljudstev. Ali, kakor je zapisano v uvodu tega dela:

Zato je še posebej v naši očetnjavi zelo pomembno gojiti etnografijo in njene pomožne vede, ker te neodvisno od vseh nezrelih teorij in strankarskih strasti zbirajo gradivo, iz katerega lahko izhajata objektivna primerjava in vrednotenje različnih ljudstev. (Avstro-ogrška monarhija 2. 2018: [292])

O materialni kulturi Slovencev so v zvezkih o Štajerski, Koroški, Porabju in Prekmurju, na Kranjskem in Primorskem pisali Franc Hubad, Johann Franke, Franz Franzisci, Rudolf Waizer, Viljem Urbas, Valentin Bellosics in Franc Coronini-Cronberg (Ložar - Podlogar 2016). Obravnavali so jo razdrobljeno po pokrajinah (npr. Kranjska, Koroška, Štajerska) in po izbranih kulturnih sestavinah etnografske sistematike (stavbarstvo, noša, prehrana, nekatere panoge gospodarstva, promet). Pri tem so iskali bogastvo in slikovitost ljudske kulture, tipičnost materialne kulture Slovencev, ki jih loči od drugih narodov v monarhiji, npr. stavb, hrane in noše:

V Slovenskih goricah so se še ohranila platnena oblačila. [...] Ne preširoke lanene hlače – »bize«, iz tega imena so izpeljani zelo pogosti priimki Bezjak, Bizjak (*Wesiag, Wisiag*) – segajo čez kolena. Čez hlače pada do kolen segajoča, iz domačega platna narejena srajca, ki je v Ščavniški dolini nekoliko krajša. Prepašejo jo z rdečim pasom. Gornji del telesa ob nedeljah in pozimi ščiti rdeč, do pasu segajoč telovnik. V Pesniški dolini oblačila dopolnjuje moder plašč, v Ščavniški dolini črn kožuh, vendar se nekateri zadovoljijo tudi s kratkim špenzerejem. (Avstro-ogrska monarhija 1. 2016: 36)

V iskanju tipičnosti materialnih sestavin (bela platnena oblačila, rdeč pas, rdeč telovnik itn.) so bile zanemarjene historične, ekonomske in socialne razsežnosti materialnega sveta ter njegova raznovrstna pojavnost glede na ekonomski in družbeni položaj posameznikov (Godina Golija 2016a: 218). V zadnji četrtini 19. stoletja so se v Slovenskih goricah posamezniki zagotovo oblačili tudi drugače.

Kljub nekaterim znanstvenim pristopom v raziskovanju materialne kulture ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja pa je pri zbiranju in preučevanju prevladovalo prepričanje, da so predmeti predvsem neme priče izginjajočega sveta in izvirne ljudske kulture, ki se je začela zaradi industrijske revolucije v Evropi, širjenja mest in kulture mestnega prebivalstva na podeželje nezadržno spreminjati, izgubljati svojo raznovrstnost, izvirnost in »enkratnost ter nepokvarjenost« (Fikfak 1999: 122; Slavec Gradišnik 2000: 124).

Slovenska kmečka hiša s shrambo (Avstro-ogrška monarhija v besedi in podobi 1. 2016 [1890]: 35).

Takšnim pogledom je na Slovenskem nasprotoval le Matija Murko, ki je poudarjal, da je potrebna realistična ocena »narodnih svojin«. Vendar njegova opozorila o pretirani zagledanosti v narodno blago in njegovo nekritično čaščenje v prvih desetletjih 20. stoletja niso bila širše sprejeta. Predmeti kmečkega prebivalstva, npr. orodje, hišna oprema, stavbe in noša, oz. t. i. predmeti ljudske kulture so postali za tedanjo politično elito, zlasti za meščanstvo, tudi na Slovenskem priče bogate zgodovine, vrednosti in enkratnosti lastne, to je slovenske kulture, pa tudi spomeniki nacionalne identitete. Že starejša želja po zbiranju in dokumentiranju človeške raznovrstnosti in predstavljanju manj poznanih, politično zapostavljenih ljudstev in njihove kulture, je odmevala v postavljanju zbirk značilnih predmetov lokalne materialne kulture in posebej v 19. stoletju v cvetočih prizadevanjih po ustanavljanju muzejev, ki bi te zbirke hranili in prikazovali obiskovalcem (Slavec Gradišnik 2000: 125–127). V muzejih bi bila prikazana materialna kultura »nepotvorjenega« evropskega podeželskega prebivalstva, ki je postala predmet zanimanja in preučevanja tedanjih mestnih elit.

Med tistimi, ki so se na Slovenskem ob koncu 19. stoletja še posebej zavzemali za ustanovitev muzejev, sta bila Matija Murko

in Franc Ferik. Murko je v poročilu o narodopisni razstavi v Pragi zapisal:

Zbirajmo in hranimo torej svoje starine, samobitne in prisvojene, kolikor moremo, ker človeka, ki ni barbar, bo vedno zanimalo, kako so živeli njegovi predniki. Od njih se lahko večkrat tudi marsičesa naučimo. [...] Pri tem se od zbiravcev ne more zahtevati, naj presojuje svoje gradivo, je-li narodno ali ne, in tudi gospodje, ki bodo zbrano gradivo obdelovali, naj se ne spuščajo preveč v taka vprašaja, ako niso strokovnjaki. (Murko 1896: 133–134)

Na Štajerskem so bila za ustanovitev muzejev v Celju, na Ptujju in v Mariboru pomembna prizadevanja slovenskega rojaka, graškega profesorja Franca Ferka, arheologa in narodopisca, ki se je zavzemal, da bogate arheološke najdbe in zbirke materialne kulture ne bi romale v avstrijske muzeje v Gradec in na Dunaj. Prav zaradi njegovega večletnega sistematičnega prizadevanja so bili ustanovljeni omejeni muzeji na slovenskem Štajerskem (Godina Golija 2006b).

Čeprav so v nacionalnih evropskih muzejih, tudi v Kranjskem deželnem muzeju, ustanovljenem leta 1821, že obstajale etnografske oz. narodopisne zbirke predmetov, npr. noš, pa se je zaradi vedno večjega zanimanja in velikega števila zbranih predmetov pojavila potreba tudi po samostojnih etnografskih muzejih. Zbirke »narodnega blaga« ali »narodovih dragotin« so vsebovale kmečka orodja, hišno opremo, dele noš in predmete ljudske umetnosti. V tedanjih etnografskih zbirkah so želeli predstaviti čim starejše in enkratne predmete, ki naj bi dokazovali pomembnost in starost narodov, tudi slovenskega naroda in njegove kulture. Ta izhodišča se niso spremenila niti leta 1923, ko je bil v Ljubljani ustanovljen Kraljevi etnografski muzej.

K zbiranju narodnega blaga, še posebej predmetov in sestavin materialne kulture, so pred 2. svetovno vojno vabili številni slovenski meščanski izobraženci, ki so bili po izobrazbi večinoma slavisti, arheologi ali umetnostni zgodovinarji. Tako je France Stele spodbujal zbiranje panjskih končnic, Stanko Vurnik pa se je posvečal regionalnim tipom ljudske arhitekture. Menil je, da so ljudska kultura in njene materialne kulturne sestavine izraz prepletanja

treh etnografskih, antropoloških in psihičnih ljudsko umetnostnih tokov. Ti tvorijo etnografsko bistvo Slovenca, v katerem se prepletajo alpske, deloma sredozemske in deloma vzhodnjaške prvine okusa in psihe (Novak 1986: 315; Slavec Gradišnik 2000: 177). V študijah o materialni kulturi, predvsem o slovenski hiši in noši, je dokazoval, da ne gre za enoten narodni tip, ampak za slogovne različne tipe hiš in noš glede na slovenske pokrajine. Nanje so vplivali predvsem slogi iz nemškega alpskega, romanskega in balkanskega sosedstva (Slavec Gradišnik 2000: 175).

Kmečke hiše in stavbe na slovenskem podeželju je raziskoval tudi etnograf, zgodovinar in geograf Franjo Baš. Kot izrazito terenski raziskovalec je upošteval predvsem antropogeografska izhodišča ter skušal pojasnjevati kulturne fenomene v pokrajinskih okvirih. V razpravah je natančno predstavil materialne okoliščine bivanja in ustvarjanja ter se zavzemal za čim celovitejše raziskovanje človeka in njegove kulture. Tako so bile zasnovane tudi njegove razprave o hišah in gospodarskih poslopih, npr. o kobanskem hramu (Baš F. 1928), o gospodarskih poslopih v Savinjski dolini (Baš F. 1929), pa tudi spisi o gospodarskih dejavnostih na slovenskem podeželju in o kmečkem orodju, npr. o štajerski preši (Baš F. 1930), hmeljarstvu v Savinjski dolini (Baš F. 1925) in o vetrnih mlinih v Sloveniji (Baš F. 1928). Posebej je materialno kulturo obravnaval v razpravi »Življenjski nivo kmeta« v knjigi *Socialni problemi slovenske vasi I* (Baš F. 1938). Pisal je o kakovosti življenja kmetov na Slovenskem, še posebej o njihovi prehrani, oblačilih, bivalnih razmerah, higieni in duhovnem življenju. Pomemben Bašev metodološki prispevek je, da je bil eden redkih etnologov tistega časa, ki je pri raziskavah materialnih sestavin kulture upošteval njihovo socialno razsežnost. Tudi po tem je bil že zelo zgodaj blizu nekaterim funkcionalističnim in regionalnim etnološkim študijam, ki so se razvile pred in po 2. svetovni vojni zlasti v skandinavski etnologiji. S svojim delom je na Slovenskem oral ledino viroslovno kritičnim, analitičnim in sintetičnim regionalnim etnološkim študijam.

Nekatera področja materialne kulture je konec 30. let 20. stoletja obravnaval arheolog in umetnostni zgodovinar Rajko Ložar, zaposlen sprva v Narodnem in nato v Etnografskem muzeju. Leta 1937 je objavil razpravo »'Mali kruhek' v Škofji Loki in okolici«

(Ložar 1939), nekaj let pozneje je zasnoval izdajo *Narodopisje Slovencev* in za njeno prvo knjigo (Ložar 1944a) napisal več kot polovico celotnega besedila. Štiri Ložarjeve razprave v *Narodopisju Slovencev 1* obravnavajo materialno kulturo. V njih je osvetlil značilnost naselij in rabo zemljišč na Slovenskem, kmečke hiše in stavbarstvo, ljudsko gospodarstvo in pridobivanje hrane ter ljudsko hrano. Prav v besedilu o hrani (Ložar 1944b) je Ložar prvič na Slovenskem poglobljeno in obširno obravnaval to tematiko in poleg regionalnih značilnosti hrane podeželskega prebivalstva omenil tudi prehrano v Tržiču in Železnikih. Pisal je še o jedilnih obrokih, načinih priprave jedi, o delovnih, prazničnih in ritualnih jedeh ter o prehranjevalnih tipih na Slovenskem. V izgnanstvu v Argentini je objavil še razpravo o obrti in trgovini v Sloveniji (Ložar 1959). Ložarjevo delo odlikujeta primerjalna metoda in sistematična obravnava materialnih prvin ljudske kulture (Slavec Gradišnik 2000: 202).

RAZISKAVE MATERIALNE KULTURE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Po 2. svetovni vojni, zlasti v 60., 70. in 80. letih 20. stoletja, so se z raziskavami materialne kulture na Slovenskem ukvarjali etnologi, zaposleni v Etnografskem muzeju, v lokalnih in regionalnih muzejih, kot konservatorji za etnološko nepremično dediščino v spomeniškovarstvenih službah, na ljubljanski univerzi in v akademjskem Inštitutu za slovensko narodopisje. Med tistimi, ki so obsežneje raziskovali materialno kulturo, so v tem preglednem okviru omenjeni Vilko Novak, Boris Orel, Fanči Šarf, Marija Makarovič, Anka Novak, Tone Cevc, Angelos Baš, Gorazd Makarovič, Janez Bogataj in Irena Keršič.⁵

Vilko Novak se je posvečal raziskovanju materialne kulture Slovencev od najzgodnejših let svojega delovanja. Leta 1947 je napisal knjigo *Ljudska prehrana v Prekmurju*, v kateri je podrobno obravnaval pridelavo živil, tehnike kuhanja in konzerviranja živil ter pripomočke za to. Poleg opisa vsakdanjih in prazničnih jedi je pisal še o kuhinjskem prostoru, opremi in poimenovanju

kuhinjskih predmetov in jedi ter navedel izrazje, povezano s prehrano v njegovi domači pokrajini v Prekmurju (Novak V. 1947). Kot prvi etnolog po 2. svetovni vojni je opozoril na potrebo po raziskavah ljudskega stavbarstva, njegovega spreminjanja in prevzemanja »pomeščanjenih oblik« (Novak V. 1952). Pisal je tudi o živinoreji in mlekarstvu, nabiralništvu, lovu, lončarstvu in pridelavi lanu (Novak V. 1951, 1957, 1970). Dobro poznavanje materialne kulture Slovencev je strnil v besedilu knjige *Slovenska ljudska kultura* (Novak V. 1960).

V povojnih letih sta se v Etnografskem muzeju raziskavam materialne kulture, zlasti obrti, kmečkega gospodarstva, stavbarstva in stanovanjske kulture, najintenzivneje posvečala Boris Orel in Fanči Šarf. Boris Orel je videl poslanstvo etnologije v njenem prispevku k novi družbeni ureditvi. Pri tem je posebej poudaril osrednjo vlogo materialne kulture, ki jo je razumel kot področje materialnih pogojev življenja – za nujno je imel njihovo dobro poznavanje, ker določajo fiziognomijo družbe. Zavzemal se je za sistematično raziskovanje slovenskega podeželja in jih uresničeval z delom terenskih ekip in etnografske metode dela (Slavec Gradišnik 2000: 221). Sam je raziskoval predvsem nekatere domače obrti, npr. izdelavo zvoncev in piparstvo na Gorenjskem (Orel 1951a, 1951 b), poljedelsko orodje (Orel 1955, 1961), kmečko pohištvo ter izdelavo in rabo ljudskih smuči (Orel 1956, 1964).

Stanovanjsko kulturo in stavbarstvo je v raziskovala Fanči Šarf. Pripravila je razstave o panonski, alpski in kraški hiši ter pisala o stanovanjski kulturi v Draščih, v Idriji ter na Kozjanskem (Šarf 1968, 1976, 1979). Podrobneje se je posvečala tudi obravnavi ognjišč, postelj in streh na slovenskih domovih, pa tudi gospodarskih dejavnosti, npr. kmetijstva in transporta. Opozorila je, da muzeji, tudi Slovenski etnografski muzej, hranijo bogate zbirke predmetov o stanovanjski kulturi, vendar pa je ob tem zelo pičlo znanje, kako so ljudje v bivališčih dejansko živeli – kako so spali, skrbeli za higieno, kako so uporabljali in vzdrževali prostore in pohištvo. Poudarila je, da za preteklost skoraj ni podatkov o tem, kako so ljudje uporabljali stanovanjske prostore in katere dejavnosti so sodile v določene bivalne prostore (Šarf 1973). Bolj od funkcionalnega vidika stanovanjskih predmetov so po njenem mnenju

etnologe zanimal dekorativni, konstrukcijski in muzejski vidiki, ki so narekovali dotedanje zbiranje muzealij s področja stanovanjske kulture (Slavec Gradišnik 2000: 480). Njeno muzejsko in raziskovalno delo v Slovenskem etnografskem muzeju je nadaljevala Irena Keršič, ki je napisala obsežno študijo »Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju« (Keršič 1991) in besedila o svetilih, pohištvu za otroke, omarah in njihovi funkciji ter metodoloških vprašanjih raziskovanja materialne kulture. V Slovenskem etnografskem muzeju je pripravila tudi odmevno razstavo in katalog o uporabi in vlogi svetil v bivanjski kulturi *Udomačena svetloba: Etnološki pogledi na svetlobo in pripomočke zanje* (Keršič 1996).

Nošo in širše oblačilno kulturo sta v 60., 70. in 80. letih 20. preučevala Marija Makarovič in Angelos Baš. Makarovičeva je objavila podrobne študije o krajevnih podobah narodne noše, o oblačilni kulturi agrarnega prebivalstva (Makarovič M. 1991) in knjigo *Slovenska ljudska noša: Slovenska kmečka noša v 19. in 20. stoletju* (Makarovič M. 1971), pisala je o vezeninah, modrotisku, narodni noši in o kmečkih oblačilih na Slovenskem (Makarovič M. 1972, 1979). Leta 1986 je začela izdajati zbirko *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi*, ki ljudsko oblačenje predstavlja z območnega vidika. Materialno kulturo je obravnavala tudi v obsežnih krajevnih monografijah, npr. o Strojni in Strojancih (Makarovič M. 1982). Raziskovala je tudi druga področja materialne kulture, npr. kmečko delo in gospodarstvo (Makarovič M. 1978).

Pozornost različnim področjem materialne kulture je namenjala tudi Anka Novak. Osvetlila je obrti na Gorenjskem (Novak A. 1964, 1965), kmečko gospodarstvo in planšarstvo (Novak A. 1991), hrano v Šenčurju (Novak A. 1986), pohištvo in stavbarstvo na Gorenjskem in v Dobropoljski dolini (Novak A. 1972, 1977).

Na pomen različnih družbenih vidikov materialne kulture na Slovenskem je z raziskavami gospodarskih dejavnosti, noše in oblačilne kulture opozoril Angelos Baš. Zanimala ga je materialna kultura vseh družbeni plasti prebivalstva: kmetov, delavcev, meščanstva in plemstva. Napisal je monografijo o gozdnih in žagarskih delavcih (Baš A. 1967, 2004), o savinjskih splavarjih (Baš A. 1974) in ljutomerskih konjskih dirkah (Baš A. 1976) ter študije o polšjem

Kmečka noša na Dolenjskem (Makarovič M. 1972: 78).

lovu, kmečkem orodju, bloških smučeh, hmeljarstvu, prehrani, stavbarstvu in hišni opremi na Slovenskem. Poglobljeno je preučeval oblačilno kulturo, ki jo je obravnaval v velikem časovnem razponu – od zgodnjega srednjega veka do 2. svetovne vojne, primerjalno pri vseh plasteh prebivalstva. Pisal je o noši v poznem srednjem veku in v 16. stoletju (Baš A. 1959, 1970), o oblačilni kulturi v 1. polovici 19. stoletja (Baš A. 1984, 1987) in o oblačilnem videzu ter navadah v 17. in 18. stoletju na Slovenskem (Baš A. 1989, 1992a). Pri raziskavah je izhajal iz teoretičnih izhodišč, da je materialna kultura sredstvo za spoznavanje človeka in njegovega mišljenja.

Stavbarstvo in gospodarske dejavnosti, zlasti planšarstvo, so bile osrednje teme zanimanja etnologa Toneta Cevca. Še posebej se je ukvarjal s pastirskimi bivališči in delom pastirjev na Veliki planini, pa tudi drugod v Vzhodnih Alpah. Raziskoval je drvarska in oglarska bivališča ter tipe kmečkih hiš na Slovenskem. Spoznanja je objavil v knjigah *Velika planina* (Cevc 1972, 1987, 1993a), *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem* (Cevc 1984), *Bohinj in njegove planine* (Cevc 1992), *Kmečke hiše v Karavankah* (Cevc 1988, 1991) in *Slovenski kozolec* (Cevc 1993b). V zadnjem raziskovalnem obdobju je obravnaval mikrolokacije in kronologijo poselitve slovenskega visokogorskega sveta. Etnološke

raziskave je povezoval s paleontološkimi in arheološkimi spoznanji, plod tega dela so knjige *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah* (Cevc 1997) in *Lončene posode pastirjev* (Cevc 2000). Cevčevo delo je bilo inovativno tudi v pogledu tematizacije epistemoloških in metodoloških vidikov raziskovanja materialne kulture (Cevc 1978).

Materialno kulturo kot kazalnik širših družbenih, ekonomskih in duhovnih razsežnosti že več desetletij obravnava Janez Bogataj. Njegove raziskave so najbolj usmerjene v obrti, turizem in prehrano. O obrti in obrtnikih je pisal v knjigi o mlinarjih in žagarjih v dolini reke Krke (Bogataj 1982) in v preglednem delu *Domače obrti na Slovenskem* (Bogataj 1989). Vizualno privlačna, informativna in reprezentativna je tudi knjiga *Mojstrovine Slovenije* (Bogataj 1999a). V ospredju njegovega zanimanja so obrtna dejavnost in njeni izvajalci, obravnavani v povezavi z drugimi področji življenja, npr. s prehrano, trgovino, prometom in stanovanjsko kulturo. Etnološke raziskave prehrane pogosto povezuje z gastronomijo, turizmom in turistično promocijo slovenskih kulinaričnih območij. Med njegovimi zgodnejšimi deli o prehrani Slovencev je knjiga o mleku (Bogataj 1999b).

Poglobljeni in historično zasnovani sta študiji o prehrani Gorazda Makaroviča. Prva obsežna študija obravnava kuhinjo, kuhinjsko opremo, kuharske knjige in prehrano v 17. stoletju v plemiških, meščanskih, kmečkih in proletarskih družinah (Makarovič G. 1986). Na osnovi številnih arhivskih, tiskanih in slikovnih virov sta prvič na Slovenskem etnološko obravnavana prehrana in kuhinjski prostor spred več kot tristo leti. V drugi študiji je obravnavana prehrana na Slovenskem v 19. stoletju (Makarovič G. 1991a) – vsakdanje in praznične jedi, jedilni obroki, norme in zadostnost prehrane, jedi kot sestavine šeg in nadomestna hrana v času lakot pri različnih plasteh prebivalstva. Razprava, ki temelji na izčrpani analizi arhivskih, predmetnih, slikovnih in pisnih virov in literature, je najnatančnejša etnološka študija o prehrani na Slovenskem v 19. stoletju.

V navedenih etnoloških raziskavah materialne kulture po 2. svetovni vojni na Slovenskem, pa tudi v drugih, ki tu niso navedene, se je poudarek v preučevanju snovnega sveta postopoma prenesel s predmetov samih na njihove družbene, zgodovinske in regionalne

Kisanje mleka v Preskarjevem stanu na Veliki planini (Cevc 1972).

značilnosti in vpetost. Poleg morfološkega, tehničnega, muzej-skega, konservatorskega in funkcionalnega vidika materialnega sveta so raziskovalci v obravnavah materialne kulture, zlasti od 80. let 20. stoletja, podobno kot drugod v Evropi (Schippers 2002: 132), pozornost namenili socialnim in miselnim mehanizmom ter kontekstom, v katerih so ljudje v slovenski družbi ustvarjali in prenašali materialne dobrine, ter z vsem tem povezanim znanjem, ki so ga prilagajali lokalnim kulturnim značilnostim. Materialno kulturo so obravnavali v povezavi z vprašanjem potreb in njihovega zadovoljevanja, na kar je že pred desetletji opozoril švedski etnolog Nils-Arvid Bringéus, ko je poudaril razlike med etnološkimi in sociološkimi študijami porabe in sodobnega porabništva (Bringéus 1983: 135) ter načine uporabe materialnih dobrin kot simbolov etnične, regionalne in nacionalne pripadnosti.

RAZISKAVE MATERIALNE KULTURE V ZADNJIH TREH DESETLETJIH

V zadnjih treh desetletjih so se etnološke raziskave materialne kulture na Slovenskem usmerile predvsem na štiri tematska

področja: oblačilna kultura, prehrana, gospodarstvo, stavbarstvo in stanovanjska (bivalna) kultura.

Plodno etnološko raziskovanje oblačilne kulture je značilno tudi za ta čas. Po odmevni razstavi v Slovenskem etnografskem muzeju o oblačenju ljubljanskih meščanov (Tomažič 1983) je Janja Žagar raziskala še oblačilno kulturo delavcev v Ljubljani pred 2. svetovno vojno. Njene obravnave oblačilne kulture so oprte na celostno analizo in interpretacijo osebnega videza, poleg oblačil raziskuje lepotne ideale, nego in ličenje, osebno higieno, pričeske, obutev in modne dodatke (Žagar 1994, 2011). V študijah in na razstavah je obravnavala predvsem oblačila in oblačilne dodatke iz zbirk Slovenskega etnografskega muzeja, npr. pasove in sklepance, pokrivala in čipke (Žagar 1993, 2004, 2016), v letu 2020 pa je pripravila odmevno razstavo o obuvalih (Žagar 2020).

Noše, zlasti narodne in regionalne, in njihove sodobne rabe ter kostumiranje je obravnaval Bojan Knific. Pri tem ga je še posebej zanimalo kostumiranje v nošo pri narodno-zabavnih ansamblih in folklornih skupinah (Knific 2003, 2008, 2010). Oblačilno kulturo na Slovenskem v 19. stoletju v zadnjih letih raziskuje tudi Katarina Šrimpf Vendramin (2016, 2018, 2019).

Med raziskavami prehrane so pomembne strokovne monografije Janeza Bogataja, ki so bile zelo dobro sprejete tudi v širši javnosti in so bile mednarodno nagrajene. To so knjige o kuhinji in značilnih jedeh Slovencev (Bogataj 2006, 2007, 2017), mleku (1999b), kranjski klobasi (2011) in poticah (2013). V ospredju je zanimanje za jedi in recepte ter njihov značilen okus, ki jim dodaja krajše etnološke komentarje. Poudarjen je predvsem regionalno-gastronomski vidik, manj pa socialno-ekonomski in kulturno-historični vidik prehrane Slovencev. Bolj celostno je zasnovana njegova knjiga o kolinah, ki jih predstavi v gospodarskem, socialnem in simbolnem okviru (Bogataj 2017). V zadnjem desetletju je v soavtorstvu z drugimi pisci obravnaval značilne jedi in recepte slovenskih regij, npr. Gorenjske, Ljubljane in Maribora (Bogataj in Kužnik 2005; Bogataj 2014; Bogataj idr. 2015).

Regionalnim študijam prehrane in značilnim slovenskim vsakdanjim in prazničnim jedem se je posvečal tudi Boris Kuhar, ki je pisal o značilnih jedeh slovenskih pokrajin (Kuhar 1998), ob

praznovanjih in o prazničnih jedeh (Kuhar 1992). V sodelovanju s historično usmerjenimi raziskovalci (arheologi, zgodovinarji) je raziskoval jedi in kuhinjo preteklih zgodovinskih obdobij – Rimljanov na ljubljanskem območju, kuhinjo v baroku na Slovenskem in prehrano v samostanu Žiže (Kuhar 1988; Kuhar in Plesničar-Gec 1996; Kuhar in Mlinarič 2002).

S historično in primerjalno analizo etnološko manj raziskanih področij prehrane (uvajanje inovacij, kuharsko znanje, hrana v urbanem okolju, hrana in identitete) se ukvarja Maja Godina Golija. V slovensko etnologijo je uvedla nekatere še neuveljavljene vidike in teoretične pristope raziskovanja prehrane (Godina Golija 2000, 2001, 2006a). Raziskovalne rezultate je predstavila v razpravah in knjigah o hrani v Mariboru (Godina Golija 1996; Godina Golija idr. 2015), o vplivu naravnega okolja, geografskih in gospodarskih razmer na sestavo, pripravo in uživanje hrane (Godina Golija 2008, 2011, 2015, 2017, 2019), osvetlila je prehrano v kriznih in vojnih časih (Godina Golija 2012a, 2012b) in hrano kot del praznovanj, dediščine in identitet (Godina Golija 2012c, 2014a, 2014b, 2016b, 2018).

Regionalne značilnosti prehrane in prehrano določenih socialnih skupin, zlasti industrijskih delavcev in rudarjev, raziskujeta Jana Mlakar Adamič (2004, 2005, 2013) in Brigita Rajšter (2003, 2004). O povezavi gospodarskih dejavnosti in prehrane je pisala Špela Ledinek Lozej, ki se je v svojih raziskavah usmerila k obravnavi sirarstva in planšarstva (Ledinek Lozej 2013c, 2016, 2019, 2020a; Ledinek Lozej in Škarabot 2014), pisala je tudi o hrani kot nesnovni dediščini (Godina Golija in Ledinek Lozej 2018) in njenem dediščinjenju (Ledinek Lozej 2020b).

V zadnjih treh desetletjih se je s podeželskim gospodarstvom kot osrednjo temo raziskovalnega in muzejskega dela ukvarjala Inja Smerdel. Poglobljeno je predstavila najpomembnejša dogajanja v slovenskem kmetijstvu v 19. stoletju (Smerdel 1991), pisala je o uporabi in vlogi kmečkega orodja pri delu in življenju na kmetijah, npr. o oselnikih, oralih in mlatilnici (Smerdel 1994, 2008, 2009a). Posebej je treba opozoriti na njene raziskave razmerij med ljudmi in živalmi, npr. razstava in knjiga o ovcah in ovčarstvu na Pivškem

(Smerdel 1989, 1990) ter raziskava o skupnem delu in komunikaciji med človekom in volom (Smerdel 2009b, 2011).

Raziskavam gospodarskih dejavnosti in nekaterim obrtem so se posvečali še drugi slovenski etnologi, delujoči predvsem v muzejih. Ivanka Počkar je raziskovala slivarstvo (Počkar 1982, 2010), Polona Sketelj pa sadjarstvo in uporabo sadja (Sketelj 1998). O prodaji živil, vrtnarstvu in delovanju ljubljanske tržnice je pisala Nena Židov (1994, 1996), Polona Šega o slovenskih kostanjarjih in krošnjarijih na Dunaju (Šega 1997, 1998), Vesna Mia Ipavec (2008) pa o sviloprejstvu na Goriškem.

Bogato je bilo raziskovanje obrti in obrtnikov: Ivanka Počkar je raziskala opekarje in druge obrtnike v Brežicah (Počkar 1999, 2001, 2005), Andrej Dular urarsko, čevljarsko, svečarsko, lectarsko in medičarsko obrt (Dular 1998, 1999, 2018). Poglobljeno je raziskal ter na razstavi in v besedilih predstavil modrotisk na Slovenskem (Dular 2000, 2001), slikarsko in plesarsko obrt ter orodja (Dular 2008, 2011, 2012) in nekatere regionalne značilnosti obrti in trgovine na Bovškem in v Metliki (Dular 1996, 1997, 2007). Ivica Križ (2010) je osvetlila življenje, delo in izdelke medičarjev in lončarjev na Dolenjskem. O čevljarstvu in kolarstvu v Trziču je pisal Bojan Knific (2015a, 2019), osvetlil je tudi druge tržiške obrti in obrtnike, npr. usnjarje, nogavičarje, tkalce in modrotiskarje (Knific 2015b, 2018).

Stavbarstvo in stanovanjska kultura sta bili pomembni področji raziskovanja v slovenski etnologiji tudi v zadnjih desetletjih. V sodobnih raziskavah ni v ospredju le zanimanje za t. i. ljudsko stavbarstvo, njegovo tipologijo in estetski vidik (Novak 1952; Ravnik 1988; Sedej 1991), ampak so v ospredju tudi nekatere druge, prezrte in manj obravnavane prvine stavbarstva, npr. dvorišča, pomožni in zasilni objekti ter njihov pomen v življenju skupnosti. Bivalno kulturo in nekatere vidike stavbarstva v Mariboru je sistematično preučila Jerneja Ferlež (2001, 2007, 2008, 2009a, 2009b, 2016). O sodobnih teoretičnih in metodoloških vprašanjih raziskovanja stavbarstva, stanovanjske kulture, še posebej kuhinjskega prostora in o spremembah kuhinj v Vipavski dolini v več delih piše Špela Ledinek Lozej (2001, 2006, 2010, 2013a, 2015a, 2016). Pri tem jo

zanima tako oblikovni in funkcionalni vidik stavbarstva kot tudi povednost kuhinjskega prostora.

O večplastnosti, aktualnosti in zahtevnosti etnološkega konservatorstva je razpravljajl Vito Hazler. Z znanstvenimi in strokovnimi besedili je opozoril na potrebo po sistematični skrbi za stavbno dediščino na Slovenskem. V knjigi *Podreti ali obnoviti?* (Hazler 1999) je na osnovi dolgoletnega delovanja na tem področju obravnaval dileme ohranjanja stavbne dediščine, pisal je tudi o strokovnih, izvedbenih in upravnih vidikih skrbi zanj (Hazler 1999, 2009, 2012).

O istrskem stavbarstvu, stanovanjski kulturi in vprašanih zaščite stavbne dediščine je pisala Mojca Ravnik (1988, 1996). Pri tem je raziskave stavbarstva in stanovanjske kulture povezala s socialno kulturo, posebej s procesi preoblikovanj vaške in družinske skupnosti.

V zadnjih desetletjih se je raziskovanje stavbarstva in stanovanjske kulture podeželskega prebivalstva razširilo tudi na obravnavo stavbarstva in stanovanjske kulture drugih socialnih skupin. Gorazd Makarovič je pisal o bivalni kulturi na slovenskih gradovih (Makarovič G. 1988, 1991b, 1995), Mojca Ravnik (1981), Nena Židov (1991), Maja Godina (1991, 1992) in Jana Mlakar Adamič (1991, 2003) o stanovanjski kulturi v delavskih bivališčih in predmestnih kolonijah slovenskih mest. Bivalno kulturo mladih v študentskem naselju je raziskala in o tem posnela film Nadja Valentinčič (1995).

Stavbarstvo, stanovanjska kultura in hišna oprema so bili tudi predmet raziskav etnologov v muzejih. Pripravili so številne muzejske razstave in spremne kataloge. Naj omenimo le nekatere: Inga Miklavčič Brezigar (2000) je predstavila skrinje na Goriškem, Jelka Pšajd (2014) pa v Prekmurju, Tatjana Dolžan Eržen je obravnavala kmečko pohištvo, poslikane skrinje in stanovanjsko kulturo na Gorenjskem (Dolžan Eržen in Novak 1995; Dolžan Eržen 2006, 2013, 2014), Tone Petek (2014) spremembe v stanovanjski kulturi in inovacije v gospodinjstvu, Karla Oder (1998) pa je pisala o kuhinji in stavbni dediščini. V Slovenskem etnografskem muzeju je Polona Sketelj (2014) pripravila katalog in odmevno razstavo o vratih kot prostorskem in simbolnem elementu.

Predmestna kuhinja, Maribor, 30. leta 20. stoletja (arhiv avtorice).

Materialna kultura je bila obravnavana tudi v etnoloških krajevnih monografijah, nekatere so nastale v okviru raziskovalnega projekta *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja* (Slavec Gradišnik 2000: 462–467), druge so izšle samostojno in podrobno predstavljajo posamične kraje in območja v Sloveniji in zamejstvu (Kozar Mukič 1988; Makarovič 1994; Klobčar 1998; Petek 2007; Oder 2015).

V zadnjih treh desetletjih se je v slovenski etnologiji, podobno kot v evropski, v preučevanju materialne kulture zanimanje s predmetov samih premaknilo na človeške prakse in na življenjske poti predmetov, pa tudi na kontekste, povezane s predmeti (Köstlin 2005). Usmerilo se je tudi v obravnavo družbenih struktur in institucij – na področje, ki ga je Orvar Löfgren poimenoval »preseganje kategorij etnološkega raziskovanja« (Löfgren 2012: 180). Vendar je, kakor ugotavljajo etnologi (König 2014: 283), ostala v raziskovanju tega področja zelo pomembna tudi analitična razsežnost materialne kulture, npr. pri raziskavah prehranskih navad, mladinskih subkultur, regionalnih in nacionalnih identitet. Z materialno kulturo so v sodobnosti pogosto povezane etnološke raziskave nekaterih doslej manj raziskanih in marginaliziranih

skupin prebivalstva, npr. delavcev, žensk, migrantov, v zadnjem času tudi otrok. Poleg teh družbenih vidikov materialne kulture se je v etnologiji, tudi na Slovenskem, v 90. letih 20. stoletja razvila obravnava predmetov v ne povsem vsakdanjih priložnostih in razmerah, npr. ob koledarskih ritualih, in izjemnih časih, tj. za preživetje posameznika ter skupnosti težkih obdobjih: v vojnah, kriznih časih in časih pomanjkanja, ko se je pri dostopnosti materialnih dobrin še posebej izrazila socialna diferenciacija (Godina Golija 2012a: 54; König 2014: 283).

Sodobni raziskovalni pogledi so vplivali tudi na muzejske prakse zbiranja in razstavljanja predmetov. Danes so predmeti množične produkcije postali muzejski predmeti in so razstavljeni ob predmetih tradicionalne, ljudske kulture. V muzejih je naraslo zanimanje za preučevanje, vrednotenje in reprezentacijo praks, povezanih s predmeti, in njihovih kontekstov. Tako se na sodobnih etnoloških muzejskih razstavah srečujeta preteklost in sedanjost, lokalno in globalno, tradicionalno in industrijsko.

Usklajeno z metodološkimi in teoretskimi premiki v evropski etnologiji se je tudi v slovenski v zadnjih desetletjih preneslo težišče raziskovanja materialne kulture od morfološkega, tipološkega in funkcionalnega vidika na njeno družbeno in kulturno vlogo, predvsem v obravnave družbene in etnične stratifikacije, komunikacije, izražanja lokalnih, regionalnih in nacionalnih identitet. V sodobnih slovenskih študijah materialne kulture so predmeti pogosto obravnavani kot posredniki, kot sredstva v interkulturni in multikulturni komunikaciji. Tako so v etnoloških študijah oblačilne kulture osvetljeni komunikacijski vidiki, politični in kulturni konteksti, v študijah prehrane pa živila in jedi kot označevalci etničnih, regionalnih in socialnih identitet, pa tudi kot pomembne sestavine raziskovanja in prizadevanj za zaščito nesnovne dediščine in drugih dediščinskih praks. V sodobnih študijah stavbarstva in stanovanjske kulture so poleg tipoloških in funkcionalnih vidikov poudarjene družbena in poklicna stratifikacija ter industrijska dediščina.

V razpravah o materialni kulturi in njeni povednosti se danes pogosto uporablja metafora govornica predmetov, a teoretiki materialnega poudarjajo, da je ne smemo istiti z govornico jezika.⁶

Sporočilnost materialne kulture je drugačna, pogosto je kontrast jeziku in njegovemu načinu izražanja, je njegovo pomembno dopolnilo. Povednost predmetov je bolj podobna povednosti slik in drugih likovnih del, ne gre torej za narativno linearno oblikovane informacije, marveč za simultano pripoved. Objekti so mediji komunikacije, katerih sporočilnost in materialno ikonografska, estetska, tipološka in funkcionalna percepcija sta kodirani. Kljub številnim sodobnim etnološkim raziskavam materialne kulture ostaja tudi na Slovenskem še veliko izzivov za njeno obravnavo, zlasti za raziskave razmerij med podobami, predmeti in njihovo sporočilnostjo ter vloge predmetov pri oblikovanju in označevanju razmerij med ljudmi.